

Inleiding

In november 1995, toen GroenLinks vijf jaar bestond, drukte het partijblad het ‘GroenLinks jubileum cryptogram’ af. De omschrijving voor 5 verticaal luidde: ‘Juiste plaats voor groenlinks (9)’. De oplossing, die in het volgende nummer werd gepubliceerd, was: ‘oppositie’.¹ Ook al had de puzzel een wat jolig karakter, deze opgave doet vermoeden dat de gedachten aan regeringsdeelname van GroenLinks in de jarige partij nog ver weg waren. In 2000, bij haar tweede lustrum, keek de partij er echter heel anders tegenaan. Ter gelegenheid van het jubileum verscheen een boekje met foto’s van Bob Bronshoff onder de titel *Als de Trêveszaal lokt...*² Het was een portret van de Tweede Kamerfractie dat moest uitdragen dat GroenLinks klaar was om regeringsverantwoordelijkheid te nemen. Daarvan moest vooral de buitenwereld worden overtuigd, want binnen de partij bestond er nauwelijks nog twijfel over.³ ‘Onzekerheid is er alleen over de kansen,’ stelde de journalist Toof Brader in zijn bijdrage aan het boekje.⁴ Het zou echter nog tot de zomer van 2010 duren voordat GroenLinks in een kabinetsformatie voor het eerst aan de onderhandelingen meedeed – overigens zonder dat het door de partij nagestreefde ‘Paars-plus’ kabinet tot stand kwam.

GroenLinks is voortgekomen uit de fusie van de Communistische Partij van Nederland (CPN), de Pacifistisch Socialistische Partij (PSP), de Politieke Partij Radikalen (PPR) en de Evangelische Volkspartij (EVP). In de vroege ochtend van 19 mei 1989 kwamen deze partijen met elkaar overeen om onder de naam ‘Groen Links’ aan de Tweede Kamerverkiezingen in september van dat jaar deel te nemen en daarna één fractie te vormen. Het nieuwe electorale en parlementaire samenwerkingsverband werd echter nog niet gedragen door één partijorganisatie. Die zou pas volgen op 24 november 1990, toen de nieuwe partijformatie werd opgericht. In de eerste helft van 1991 hieven de CPN, PSP, PPR en EVP zich vervolgens alle op.

Als vertrekpunt van GroenLinks wordt hier de formele oprichting van de nieuwe partijformatie als uitgangspunt genomen, die dus plaatsvond op 24 november 1990. Dat betekent dat de partij in de herfst van 2010 twintig jaar bestaat – een goede aanleiding om aandacht aan haar geschiedenis te besteden. In de afgelopen twee decennia is GroenLinks immers maar karig bedeed met belangstelling uit

wetenschappelijke hoek. De enige studie die tot dusverre aan de partij is gewijd, verscheen in 1999 onder de titel *Verloren illusie, geslaagde fusie? GroenLinks in historisch en politicologisch perspectief*.⁵ Deze vormde in de eerste plaats de neerslag van het politicologisch onderzoek dat vrijwel meteen na de fusie was opgezet door het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen (DNPP) en de vakgroep Sociologie van de Rijksuniversiteit Groningen, met als doel de organisatorische samensmelting van GroenLinks en het reilen en zeilen van de verschillende ‘bloedgroepen’ te volgen. De verwachte sociologische en ideologische homogenisering van GroenLinks – die zich al aftekende bij de vier moederpartijen – werd aan de hand van een aantal enquêtes onder congresafgevaardigden en de leden van GroenLinks in beeld gebracht. Bij deze publicatie is het gebleven. Journalisten volgden GroenLinks uiteraard en schreven over haar, maar vanuit de wetenschap was er voor de partij weinig interesse. In 2010 is het dan ook hoog tijd voor een nieuwe analyse van de ontwikkeling van GroenLinks, ook al omdat zij reeds geruime tijd solliciteert naar regeringsverantwoordelijkheid.

Dat GroenLinks de oppositiebanken aanvankelijk als haar natuurlijke habitat beschouwde, zoals uit de cryptogramomschrijving blijkt, was niet zo verwonderlijk. Per slot van rekening hadden de partijen die in 1990 in GroenLinks waren opgegaan, zich altijd sterk op de buitenparlementaire actie gericht en hadden zij nagenoeg geen ervaring met het landsbestuur. Toen de CPN, PSP, PPR en EVP zich in de eerste helft van 1991 stuk voor stuk ophieven, hadden zij bij elkaar genomen zo’n honderdvijftig jaar bestaan.⁶ Niet meer dan vier jaar daarvan had slechts één van dit viertal deel uitgemaakt van de regering: de PPR, in het kabinet-Den Uyl (van 1973 tot 1977). Wanneer dat mogelijk was, leverden de CPN en de PPR – en zeer incidenteel ook de PSP – wel wethouders en een enkele keer zelfs een gedeputeerde, maar verder reikte hun bestuurlijke deelname niet. Gezien deze voorgeschiedenis kan gesteld worden dat het regeren GroenLinks niet echt in het bloed zat. Desalniettemin zou de partij zich wel in die richting ontwikkelen: geleidelijk aan verlegde zij haar aandacht van de buitenparlementaire actie naar bestuursverantwoordelijkheid. Na verloop van tijd kwam de Trêveszaal zelfs in beeld – de vergaderzaal in het Binnenhof-complex waar de ministerraad wekelijks vergadert.

Deze verschuiving ‘van de straat naar de staat’ staat in deze bundel centraal. Op welke wijze veranderde GroenLinks van een partij die de oppositie als haar ‘juiste plaats’ zag in een partij die het dragen van regeringsverantwoordelijkheid nastreeft? Hoe verliep deze evolutie in ideologisch en programmatisch opzicht? Is GroenLinks daarbij in de ogen van de kiezers meer naar het politieke midden opgeschoven? Wat vonden de leden van de inhoudelijke en strategische koersverlegging? En hoe staat GroenLinks in het spectrum van de groene partijen in Europa? In de verschillende bijdragen in dit boek worden antwoorden gezocht op deze vragen.

De bundel valt uiteen in twee delen. In het eerste deel wordt de (voor)geschiedenis van GroenLinks uit de doeken gedaan. De historicus Gerrit Voerman schetst de lange aanloop naar de nieuwe partijformatie.⁷ Na een introductie van de CPN, PSP, PPR en EVP geeft hij weer hoe deze ‘klein-linkse’ partijen – zoals zij vaak tot

hun ongenoegen werden aangeduid – door electoraal verlies en ideologische aanpassingen in de eerste helft van de jaren tachtig langzaam maar zeker op elkaar aangewezen raakten. Na de zware nederlaag bij de Tweede Kamerverkiezingen van 1986 kwam het fusieproces moeizaam op gang, waarbij voorstanders enige kunstgrepen toepasten om hun opponenten voor het blok te zetten. In 1989 kwam de landelijke samenwerking bij de Tweede Kamerverkiezingen tot stand; in november 1990 werd, zoals hierboven al vermeld, GroenLinks als partij opgericht.

De historicus Dik Verkuil beschrijft vervolgens in een drieluik de geschiedenis van GroenLinks in de jaren 1990-2010. In de beginjaren was de partij onzeker en verdeeld. Zij had zich voor een belangrijk deel losgemaakt van het actieverleden, maar was nog op zoek naar een nieuwe verhouding tot de gevestigde politieke en maatschappelijke orde en in verband daarmee ook naar nieuwe interne verhoudingen. In de tweede periode, die samenvalt met het leiderschap van Paul Rosenmöller (1994-2002), werd GroenLinks meer dan het grotere CDA gezien als de aanvoerder van de oppositie tegen de paarse kabinetten en geleidelijk aan ook als potentiële regeringspartij. GroenLinks had lang het tij mee, maar na de aanslagen van 11 september 2001 sloeg het politieke klimaat om en raakte de partij in het defensief. Met de overdracht van het politiek leiderschap aan Femke Halsema, op 15 november 2002, begon de derde fase in de partijgeschiedenis. Onder Halsema dreigde GroenLinks als derde linkse oppositiepartij in de marge weg te zakken. Met haar verzet tegen de conservatieve tijdgeest en haar keuze voor een vrijzinnige, links-liberale koers, wist GroenLinks weer een herkenbare positie te bemachtigen, die opnieuw perspectief op regeringsdeelname leek te bieden. De Tweede Kamerverkiezingen van juni 2010 bevestigden de electorale *come back* van GroenLinks; van de zo gewenste toetreding tot het kabinet kwam het echter niet.

Het tweede, politicologische gedeelte van deze bundel begint met een overzicht van de programmatische ontwikkeling van GroenLinks vanaf de Tweede Kamerverkiezingen in 1989 tot en met die van 2010, van de hand van de politicologen Paul Lucardie en Paul Pennings. Zij komen tot de slotsom dat de partij haar idealen weliswaar niet overboord heeft gegooid, maar wel enigszins heeft aangepast aan de tijdgeest – vooral op sociaaleconomisch gebied en met betrekking tot het defensie- en buitenlands beleid. Een soortgelijke accentverschuiving valt waar te nemen in de politieke opvattingen van de leden, zo blijkt uit de enquêtes die in 1992, 2002 en 2010 onder de aanhang van GroenLinks gehouden werden. Samen met de socioloog Wijbrandt van Schuur brengt Lucardie die opinies in kaart. Beide onderzoekers gaan na in hoeverre die verschuiving toegeschreven kan worden aan de instroom van nieuwe leden. Die blijken in opvattingen – en overigens ook in sociaal-demografische achtergronden – echter niet veel te verschillen van de oude garde. Ook het socialisme en het pacifisme van de leden die nog uit de CPN en de PSP kwamen, lijkt in de loop der jaren enigszins te zijn verbleekt.

Of dergelijke veranderingen zich ook onder het electoraat van GroenLinks hebben voltrokken, valt moeilijker na te gaan. De politicoloog Henk van der Kolk doet op basis van de Nationale Kiezersonderzoeken van 1989 tot en met 2010 wel

een poging om de opvattingen en sociaal-demografische kenmerken van de GroenLinks-kiezers te beschrijven en te vergelijken met die van andere kiezers. Al dwingen de betrekkelijk kleine aantallen tot voorzichtigheid, toch tekent zich een duidelijk profiel van de kiezers van GroenLinks af dat redelijk overeen lijkt te komen met de kenmerken van de leden.

De van oorsprong Duitse maar in Schotland werkzame politicoloog Wolfgang Rüdig onderzoekt hoe GroenLinks zich verhoudt tot de andere groene partijen in Europa. Hij analyseert de uitkomsten van een enquête die in 2002 en 2003 werd gehouden onder de leden van zestien groene partijen (uit dertien verschillende landen) die aangesloten zijn bij de Europese Groene Partij (EGP). Hij constateert onder andere dat de GroenLinks-leden duidelijk minder actief zijn in hun partij (en in sociale bewegingen) dan de leden van andere groene partijen. Ook zouden zij minder behoefte hebben aan een 'basisdemocratische' partijorganisatie. Rüdig komt tot de conclusie dat GroenLinks veel minder dan andere EGP-partijen probeert in haar partijstructuur en -identiteit de kenmerken van een maatschappelijke beweging te behouden. Hij schrijft dat toe aan het ontstaansproces van GroenLinks, dat anders dan de meeste groene partijen niet is voortgekomen uit een maatschappelijke beweging, maar uit een fusie van bestaande politieke partijen.

Aan het slot van de bundel wagen de redacteurs Lucardie en Voerman zich aan een verkenning van de toekomst van GroenLinks, waarbij vier scenario's onder de loep genomen worden. Hoewel consolidatie van de huidige positie van de partij het meest waarschijnlijk lijkt, vallen een fusie (met D66 en wellicht de PVDa) en de groei tot middelgrote partij niet uit te sluiten – en regeringsdeelname overigens evenmin.

Deze bundel had niet in deze vorm tot stand kunnen komen zonder de steun van leden van GroenLinks en anderen. De redactie wil het partijbestuur van GroenLinks bedanken voor de royale medewerking die het heeft verleend aan de totstandkoming van deze publicatie. In de eerste plaats kreeg Verkuil bij het schrijven van zijn verhaal over de geschiedenis van GroenLinks toegang tot het partijarchief. Femke Halsema en Tom van der Lee waren bereid tot een interview. Daarnaast faciliteerde GroenLinks in het voorjaar van 2010 de enquête onder de partijleden, ten behoeve van de bijdrage van Lucardie en Van Schuur. Voor de goede orde dient te worden vermeld dat GroenLinks op geen enkele wijze verantwoordelijkheid draagt voor hun teksten of die van andere auteurs uit deze bundel.

Verder zijn de volgende personen van het landelijk bureau van GroenLinks de redacteurs en auteurs op enigerlei wijze behulpzaam geweest: Voline van Teeseling, Marianne den Haan, Hester van der Putte, Jaap de Bruijn, Jet Poels, Patrick Pelman en Gijs van den Dungen. Gerrit Pas, medewerker van het Wetenschappelijk Bureau GroenLinks, fungeerde als vraagbaak en heeft een aantal conceptteksten uitvoerig van kanttekeningen voorzien. De historicus Paul Denekamp becommentarieerde een eerdere versie van de beide eerste bijdragen over de voorgeschie-

denis van GroenLinks. De auteurs blijven vanzelfsprekend zelf verantwoordelijk voor de uiteindelijke teksten. Ten slotte hebben Yvonne Bosma, Berend de Boer, Erwin Dijk, Martin van der Linde en Heleen Ridder, allen verbonden aan het DNPP, assistentie verleend bij de totstandkoming van deze bundel.

In een aantal bijdragen in het eerste deel van deze bundel is zo nu en dan geput uit de rubriek ‘Het partijgebeuren. Kroniek van de partijpolitieke gebeurtenissen’, die in de jaren 1978-2007 verscheen in het *Jaarboek Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen*. De auteurs van deze bijdragen waren Lidie Koeneman, Joop Hippe, Ruud Koole, Ida Noomen, Paul Lucardie en Gerrit Voerman.

Tot slot een opmerking over de schrijfwijze van de naam ‘GroenLinks’. Toen in 1990 de nieuwe partij van start ging, heette zij net als het electorale samenwerkingsverband Groen Links – dus met een spatie. Op 1 oktober 1992 voerde het partijbestuur een nieuwe huisstijl in. Sindsdien worden beide componenten van de naam aan elkaar geschreven. In deze bundel zal steeds deze schrijfwijze worden gehanteerd, behalve in de bijdragen over de aanloop naar en de totstandkoming van GroenLinks, en uiteraard in citaten en literatuurverwijzingen.

Paul Lucardie en Gerrit Voerman
Groningen, oktober 2010